СТУДЗЕНЬ - КРАСАВІК 2024
TRENDS.BELHELCOM.ORG

ПРАВЫ ЧАЛАВЕКА Ў БЕЛАРУСІ: АСНОЎНЫЯ ТРЭНДЫ ДЗЯРЖАЎНАЙ ПАЛІТЫКІ

АГУЛЬНЫЯ МЕРЫ | ПРАВАПРЫМЯНЯЛЬНАЯ ПРАКТЫКА | КЛЮЧАВЫЯ РЭАКЦЫІ МІЖНАРОДНЫХ СТРУКТУР

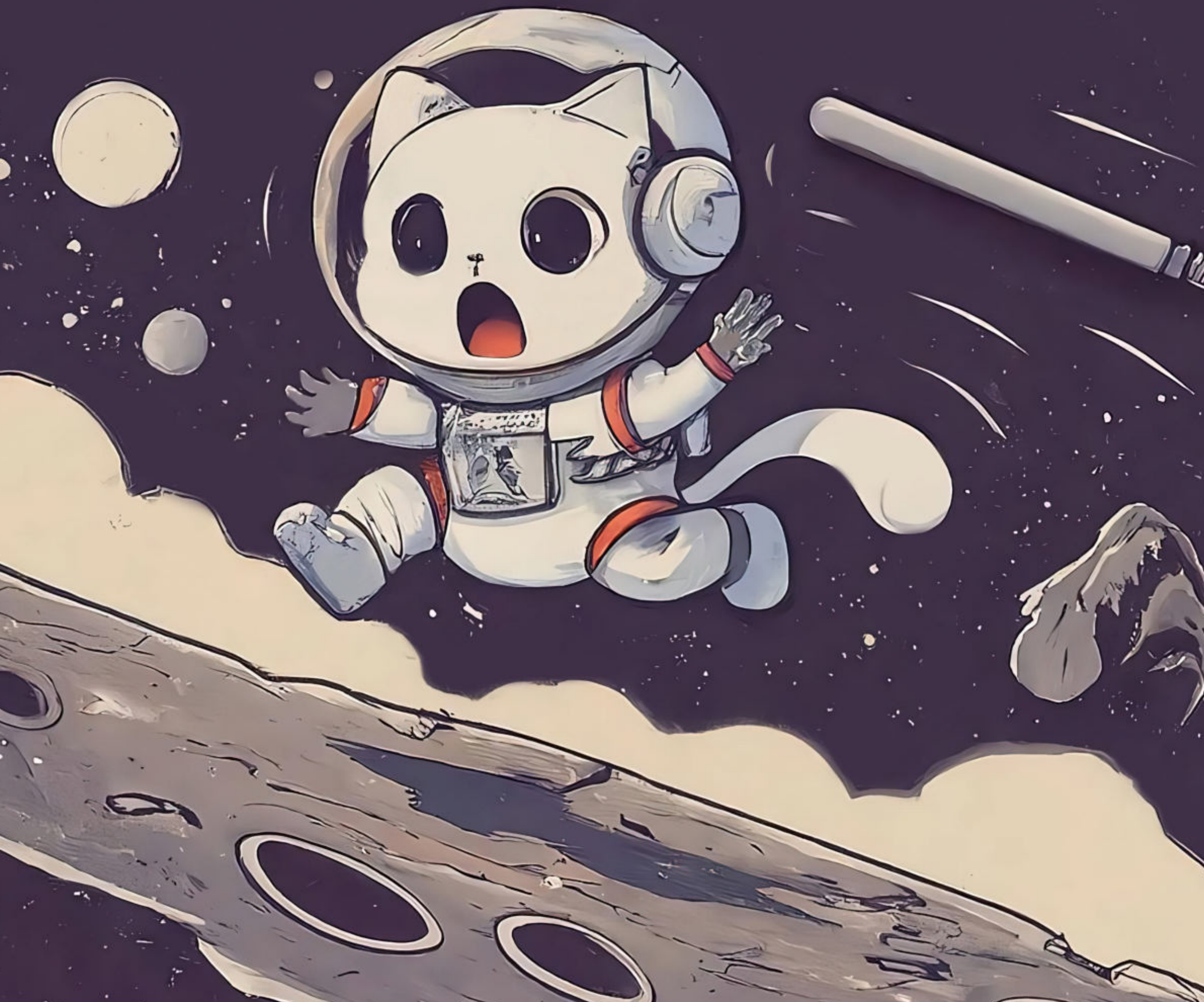

У 2024 г. AI становіцца не толькі больш "разумным", але і больш дасяжным для ўсё большай колькасці людзей. Каб прыцягнуць увагу аўдыторыі, мы генеруем малюнкі для вокладкі агляда з дапамогай AI і на падставе падзей, што адбываюцца ў Беларусі.

Напрыканцы сакавіка – пачатку красавіка 2024 у космас упершыню паляцела грамадзянка Беларусі. Беларускія ўлады вельмі ганарацца гэтай падзеяй і называюць яе «гістарычнай». У той жа час, літаральна за пару дзен да палета быў прыняты ўказ А. Лукашэнкі «Аб статусе беларускага касманаўта», які фармалізуе патрабаванне лаяльнасці да ўлады ў абмен на сацыяльныя ільготы для касманаўтаў. Гэта не самае важнае, што здарылася ў дзяржаўнай палітыцы ў студзені-красавіку 2024, але ж вельмі яскрава дэманструе бясконцыя маніпуляцыі дзяржавы для дасягнення сваіх незаконных палітычных мэтаў.

На малюнку, згенераваным Shutterstock.AI, кацяня-астранаўт, які можа быць западозраны ў нелаяльнасці ўладам з-за бел-чырвона-белага скафандра, уцякае ад міліцэйскай дубінкі.

БЕЛАРУСКІ
ХЕЛЬСІНКСКІ
КАМІТЭТ

© Беларускі Хельсінкскі Камітэт, 2024

ЗМЕСТ

УВОДЗІНЫ 5

РЭЗЮМЭ 7

I. АГУЛЬНЫЯ МЕРЫ: ЗАКАНАДАЎСТВА, СТРАТЭГІІ, ПАЛІТЫКІ, ЯКІЯ Ў ЦЭЛЫМ ВЫЗНАЧАЮЦЬ УМОВЫ І ПЕРАДУМОВЫ ДЛЯ РЭАЛІЗАЦЫІ ПРАВОЎ ЧАЛАВЕКА Ў КРАІНЕ 11

Пашырэнне легалізацыі сістэмных рэпрэсій 11

Узмацненне сілавога блока як частка інстытуцыяналізацыі рэпрэсій 16

Узмацненне мілітарызацыі 17

Вырашэнне пытанняў недахопу грашовых рэсурсаў і адтоку чалавечага капіталу праз парушэнне эканамічных і сацыяльных правоў 20

II. ПРАВАПРЫМЯНЯЛЬНАЯ ПРАКТЫКА: ПАРУШЭННІ ГРАМАДЗЯНСКІХ, ПАЛІТЫЧНЫХ, САЦЫЯЛЬНЫХ, ЭКАНАМІЧНЫХ І КУЛЬТУРНЫХ ПРАВОЎ 22

Успleск рэпрэсіўных практык у дачыненні да сваякоў палітвязняў і ціск на сваякоў людзей, што з’ехалі за мяжу 23

Пераслед за фінансавыя ахвяраванні, якія дапамагаюць пацярпелым ад рэпрэсій 24

Прыцягненне да адказнасці па палітычных матывах па артыкулах, якія раней не прымяняліся 25

Новыя практыкі пераследу па артыкулах аб экстрэмізме 26

Новыя практыкі пераследу за праваабарончую дзейнасць 27

Новыя практыкі ціску на рабочых месцах 28

III. КЛЮЧАВЫЯ ЗМЕНЫ Ў РЭАКЦЫЯХ МІЖНАРОДНЫХ СТРУКТУР, ЯКІЯ ДАТЫЧАЦЬ СІТУАЦЫІ З ПРАВАМІ ЧАЛАВЕКА Ў БЕЛАРУСІ 29

Значныя змены ў ацэнцы сітуацыі з правамі чалавека на ўзроўні ААН 29

Эвалюцыя спецыяльнага механізму ў рамках аан па сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі 30

УВОДЗІНЫ

Сітуацыя з правамі чалавека ў Беларусі застаецца прадметам маніторынгу і аналізу з боку беларускіх і міжнародных НДА і міжнародных арганізацый. З 2012 г. дзейнічае мандат Спецыяльнага дакладчыка па сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі.[1] Таксама агляды падаюцца ў рамках альтэрнатыўных дакладаў грамадзянскай супольнасці ў дамоўныя органы, якія кантралююць выкананне асноўных канвенцый ААН у галіне правоў чалавека, а таксама ў дакладах самых гэтых органаў.[2] У сувязі з неабгрунтаваным ужываннем сілы, катаваннямі ў дачыненні да мірных пратэстоўцаў супраць сфальсіфікаваных выбараў у 2020 годзе і з рэпрэсіямі, якія рушылі за імі ў сакавіку 2021 г., быў заснаваны спецыяльны Мандат па сітуацыі ў Беларусі пад эгідай Вярхоўнага камісара ААН, які быў зменены і стаў больш незалежным у 2024 г.[3]

З 2019 года БХК разлічвае Нацыянальны індэкс па правах чалавека, у межах якога больш за 40 беларускіх экспертаў ацэньваюць змены асобна па кожным праве з каталогу правоў чалавека. Беларускія НДА рэгулярна робяць профільныя маніторынгі сітуацыі з правамі чалавека, зыходзячы са сваёй спецыялізацыі.[4]

Спачатку падзеі 2020 года, пазней вайна ва Украіне і суўдзел Беларусі ў расійскай агрэсіі істотна змянілі становішча ў краіне, у тым ліку палітыку і практыку ў сферы правоў чалавека. Сітуацыя ўвесь час пагаршаецца: штодня становіцца вядома аб зменах заканадаўства, ініцыятывах уладаў,[5] канкрэтных парушэннях і г.д. У гэтым патоку інфармацыі **складана ўтрымаць фокус увагі**, размываецца мяжа паміж галоўным і негалоўным.

Каб не прапусціць найбольш значныя падзеі, лепш разумець сітуацыю ў Беларусі, і куды рухаецца дзяржава ў кантэксце вяршэнства права і правоў чалавека, мы адсочваем **найбольш значныя і якасныя змены асноўных трэндаў дзяржаўнай палітыкі ў сферы правоў чалавека**.

Для гэтага з ліпеня 2023 года Беларускі Хельсінкскі Камітэт выпускае перыядычны агляд. Яго мэта - прадстаўляць нашыя экспертныя ацэнкі **найбольш значных і якасных змен у тэндэнцыях беларускай дзяржаўнай палітыкі** ў галіне правоў чалавека і рэакцыях на яе міжнароднай супольнасці за справаздачны перыяд па трох напрамках:

---

1 *https://www.ohchr.org/ru/special-procedures/sr-belarus*

2 *https://www.ohchr.org/ru/countries/belarus*

3 *https://www.ohchr.org/ru/hr-bodies/hrc/ohchr-belarus/index*

4 *Гл., у прыватнасці, Аналітычныя агляды сітуацыі з правамі чалавека, якія рыхтуе ПЦ "Вясна": https://spring96.org/ru/publications; Агляды сітуацыі са свабодай асацыяцый і арганізацыямі грамадзянскай супольнасці Рэспублікі Беларусь, якія робіць Lawtrend: https://www.lawtrend.org/freedom-of-association/ezhegodnyj-monitoring; маніторынгі і Электронныя бюлетэні СМІ ў Беларусі, якія робіць БАЖ: https://baj.media/ru/aglyady_category/monitoringi-bazh/ і інш*

5 *Мы маем на ўвазе, што цяперашнія ўлады ў Беларусі з'яўляюцца ўладамі дэ-факта.*

- *агульныя меры:* сістэмныя рэчы - заканадаўства, стратэгіі, палітыкі, якія ў цэлым вызначаюць умовы і перадумовы рэалізацыі правоў чалавека ў краіне;
- *правапрымяняльная практыка:* тэндэнцыі парушэнняў грамадзянскіх і палітычных, сацыяльных, эканамічных і культурных правоў;
- *ключавыя рашэнні і рэакцыі міжнародных структур,* звязаныя з сітуацыяй з правамі чалавека ў Беларусі.

Наша аналітыка дапамагае лепш зразумець трэнды ў галіне правоў чалавека ў Беларусі (для міжнародных партнёраў - у прынцыпе лепш арыентавацца ў беларускім парадку дня), дае магчымасць адсочваць сістэмныя і якасныя змены сітуацыі, пашыраць правачалавечны фокус аналітыкі ў сумежных галінах (палітычнай, эканамічнай, сацыяльнай і інш.), яна будзе карысная для выпрацоўкі стратэгій і пазіцый.

Аналітыка за 2023 г. прадстаўленая ў 2-х аглядах (за кожныя паўгода). Выпускі за 2023 год, а таксама зводную аналітыку за год у выглядзе інтэрактыўнай прэзентацыі можна знайсці тут.

У 2024 г. агляд выйдзе тройчы (па выніках кожных чатырох месяцаў). **Вы можаце падпісацца на наш агляд тут.**

ПАДПІШЫЦЕСЯ НА НАСТУПНЫ ВЫПУСК ТРЭНДАЎ НА

TRENDS.BELHELCOM.ORG

РЭЗЮМЕ

- Упершыню **з'явілася фармальная заканадаўчая аснова**, якая стварае глебу для сістэмных дыскрымінацыйных практык і сістэмных пераследаў **па прыкмеце гендэрнай ідэнтычнасці, сэксуальнай арыентацыі і транс-статусу.** Зменėнае заканадаўчае вызначэнне парнаграфіі: цяпер да такой адносяцца «наўмысная дэманстрацыя нетрадыцыйных полавых адносін і (або) полавых паводзін». На ўзроўні новай рэдакцыі Канцэпцыі нацыянальнай бяспекі ў якасці нацыянальных інтарэсаў абвешчаная «ўсебаковая абарона і зберажэнне інстытута традыцыйнай сям'і як звязку паміж жанчынай і мужчынам па нараджэнні».

- Чарговы раз **пашыраныя магчымасці** атрымання дзяржаўнымі органамі **доступу да персанальных звестак**, у тым ліку без згоды чалавека (змены тычацца сфер перавозкі пасажыраў і банкаўскіх аперацый). Усё больш умацоўваецца рэжым татальнага сачэння і размываецца ідэя аб магчымасці збіраць такія звесткі толькі пры наяўнасці працэсуальных гарантый.

- **Фармалізацыя патрабаванняў лаяльнасці** уладам працягвае распаўсюджвацца на **новыя прафесійныя групы (у гэты раз - касманаўты**[6]).

- Чарговы раз заканадаўча **пашыраныя паўнамоцтвы для адвольнага прымянення сілы ў адносінах да цывільных асобаў**: пашыраныя магчымасці прымянення зброі вайскоўцамі; А. Лукашэнка даў указанне ўзбройваць вулічныя патрулі агнястрэльнай зброяй. Такім чынам, увесь час узмацняецца сілавы блок як частка інстытуцыялізацыі рэпрэсій.

- Заканадаўча замацаваны **парадак пераводу дзяржаўных органаў і іншых арганізацый з працы ва ўмовах мірнага часу на ваенны.** Гэта лагічны працяг істотных змен вайсковага заканадаўства, прынятых у другой палове 2023 года. Такім чынам, актыўная мілітарызацыя таксама пастаянна нарошчвае абароты.

- **Некаторыя формы выказвання меркаванняў** нязгодных з уладамі **аднесеныя** дзяржавай **да ваенных рызык і выклікаў** (у адпаведнасці з новай Ваеннай дактрынай Рэспублікі Беларусь). У прыватнасці: распаўсюд у беларускім грамадстве ідэй, якія вядуць да адмовы ад традыцыйных духоўна-маральных каштоўнасцяў, правакаванне варожасці па ідэйна-палітычных перакананнях; агітацыя, якая падрывае давер да ваенна-палітычнага кіраўніцтва дзяржавы і інш. Масавае ўхіленне ад

[6] *У гэтай справаздачы назоўнікі марфалагічнага мужчынскага роду выкарыстоўваюцца ў значэнні агульнага роду і абазначаюць усе гендэры.*

мерапрыемстваў прызыву на вайсковую службу прызнанае **ваеннай пагрозай**.

- Узмацняецца **тэндэнцыя прыцягнення і падрыхтоўкі цывільных асобаў для ваенных патрэбаў** і ўмацаванне за кошт такіх асобаў рэсурснага патэнцыялу Узброеных сілаў. У пачатку 2024 г. стала вядома аб запуску праграмы падрыхтоўкі чальцоў Таварыства паляўнічых і рыбаловаў у якасці снайпераў «для выкарыстання гэтага рэсурсу ў ваенны час» (як наўпрост заявіў былы міністр унутраных справаў, а цяпер – старшыня Беларускага таварыства паляўнічых і рыбаловаў І.Шуневіч). Нагадаем, што ў 2023 г. у тых жа мэтах змянілі Закон «Аб народным апалчэнні» і ўвялі паняцце «апарат узмацнення».

- Заканадаўча замацаванае **права наймальніка** па ўзгадненні з прафсаюзам і са згоды работнікаў **павялічваць ліміт звышурочнай працы і працы ў выходныя дні ў прамысловых арганізацыях**, як указваецца, для забеспячэння іх стабільнай працы і рашэння важных стратэгічных задач у вытворчасці. Відавочная намінальнасць атрымання згоды прафсаюза і выкарыстанне беларускай прамысловасці для ваенных патрэбаў Расіі даюць падставы меркаваць, што новыя нормы ствараюць фармальныя ўмовы для **максімальнай эксплуатацыі чалавечых рэсурсаў для палітычных і незаконных мэтаў рэжыму А.Лукашэнкі**.

- Умацоўваецца трэнд парушэння сацыяльных і эканамічных правоў для вырашэння пытанняў адтоку чалавечага капіталу - узмацняецца ціск у сувязі з выездам маладых людзей для навучання або адразу пасля навучання за мяжу: заканадаўча **забароненая рэклама працаўладкавання і навучання за мяжой**; А.Лукашэнка даў вуснае даручэнне рэктарам універсітэтаў прыняць меры да недапушчэння ад'езду выпускнікоў за мяжу. Можна прагназаваць ўзмацненне абмежавальных мер, звязаных з ціскам на тых, хто збіраецца выязджаць за мяжу пасля ўніверсітэта, а таксама на абітурыентаў.

- Развіваецца тэндэнцыя «жалезнай заслоны» часоў СССР, якая выразна стала праяўляцца ў 2023 г. і якая, у сваю чаргу, з'яўляецца адной з праяваў палітыкі «антызаходніцтва» цяперашняга беларускага рэжыму. У Беларускім дзяржаўным універсітэце (найбуйнейшай ВНУ краіны) уведзены абавязак для супрацоўнікаў **запаўняць спецыяльную анкету** з 37 пытанняў **пасля любой паездкі за мяжу** (нават падчас працоўных і сацыяльных водпускаў) ва ўсе краіны свету апрача Расіі.

- Фіксуецца ўсплёск рэпрэсіўнага **ціску на сваякоў палітвязняў** (у тым ліку прыцягненне да адміністрацыйнай адказнасці) у сувязі з атрыманнем імі дапамогі. У выніку рэйду ў студзені затрымана не менш як 287 чалавек. Разам з прынятым **Указам № 269 «Аб мерах па супрацьдзеянні несанкцыянаваным плацежным аперацыям»,** які дазваляе сілавым органам кантраляваць

(у тым ліку прыпыняць) банкаўскія аперацыі, а таксама разам з першым прыцягненнем да адказнасці за грашовыя пераводы палітвязням, можна выказаць здагадку пра намер уладаў максімальна ўзмацніць жорсткасць募 мераў па спыненні магчымасці любой дапамогі людзям, якія знаходзяцца ў месцах несвабоды па палітычных матывах.

- Фіксуецца актывізацыя ціску на **сваякоў людзей, якія з'ехалі за мяжу**. З імі праводзяцца размовы аб тым, каб яны ўгаворвалі сваіх сваякоў вярнуцца. Нягледзячы на тое, што такія выпадкі ўжо мелі месца, **фактычная пагроза ў дачыненні да сваякоў людзей, якія з'ехалі,** якая прагучала ад А. Лукашэнкі падчас УНС, дае падставы меркаваць пра якасна новае развіццё такога ціску і ўзмацненне трэнду калектыўнай адказнасці, які мы фіксавалі па выніках 2023 г.

- Эвалюцыянуе размах пераследу за **фінансавыя ахвяраванні ў фонды**, якія дапамагаюць пацярпелым ад рэпрэсій: у выпадках вялікага аб'ёму і інтэнсіўнасці такіх ахвяраванняў сталі пагражаць крымінальным артыкулам за здраду дзяржаве. Гэта азначае, што **сістэмны занятак дабрачыннасцю ўжо таксама можа прыраўноўвацца да здрады дзяржаве**.

- Зафіксаваныя першыя выпадкі палітычна матываванага прыцягнення да адміністрацыйнай і крымінальнай адказнасці па артыкулах, якія раней не ўжываліся: упершыню ўзбуджана крымінальная справа **за адмаўленне «генацыду беларускага народа»**; прыцягненне сваякоў палітвязняў да адміністрацыйнай адказнасці па артыкуле аб **парушэнні заканадаўства аб замежнай бязвыплатнай дапамозе**, якая раней не прымянялася;

- З'явіліся новыя практыкі ў прымяненні артыкулаў аб экстрэмізме. У прыватнасці: **упершыню суд прызнаў «экстрэмісцкім матэрыялам» сайт на ЛГБТК+ тэматыку**; упершыню ў якасці спрыяння «экстрэмісцкай дзейнасці» кваліфікаваны **ўдзел у маніторынгу судовых паседжанняў** (што з'яўляецца дадатковым ціскам і новай формай рэпрэсій у дачыненні да праваабаронцаў), а таксама **дапамога палітвязням у выглядзе грашовых пераводаў.**

- У рамках прымянення да сваякоў палітвязняў артыкула аб парушэнні заканадаўства аб замежнай бязвыплатнай дапамозе ў якасці «экстрэмісцкай дзейнасці» (як мэты супрацьпраўных паводзінаў па дадзеным складзе) заяўляецца «публічная, загадзя неправамерная легітымацыя асоб, якія здзейснілі злачынства, у тым ліку наданне ім «псеўдастатусу палітвязняў»». Пакуль гэта не з'яўляецца прамым пераследам за аперыраванне статусам «палітвязень» па артыкулах аб экстрэмізме (бо кваліфікацыя дадзеная ў рамках прымянення іншага артыкула), але можна меркаваць аб пачатку такой тэндэнцыі. У кантэксце ціску на сваякоў палітвязняў за атрыманне дапамогі ад фондаў, а таксама прыцягнення людзей да крымінальнай

адказнасці за аказанне дапамогі палітвязням, **ёсць падставы меркаваць, што такая кваліфікацыя можа азначаць намер уладаў больш жорсткімі інструментамі (чым дыскрымінацыйнае стаўленне ў месцах несвабоды) паўплываць як на дзейнасць праваабаронцаў па прызнанні палітвязнямі, так і на адмову сваякоў ад атрымання такога статусу**.

- Пашыраецца і інтэнсіфікуецца прымяненне завочнай (спецыяльнай) вытворчасці: **па-першае**, яно пачало прымяняцца ў **дачыненні да непублічных, не медыйных фігур** (раней гэта тычылася толькі вядомых апанентаў улады (лідэраў дэмакратычных сіл, палітыкаў, вядомых актывістаў); **па-другое**, узбуджэнне спецыяльнай вытворчасці ў прынцыпе **ператвараецца ў «канвеер»**. Калі з верасня 2022 (калі была адкрытая першая спецыяльная вытворчасць) па канец 2023 года (г. зн. за 1 год і 3 месяцы) спецыяльная вытворчасць была ўзбуджаная ў дачыненні да 30 чалавек, то за першы трыместр 2024 года (за 4 месяцы) — у дачыненні да 59.

- У кантэксце рэакцый міжнародных структур на сітуацыю з правамі чалавека ў Беларусі: **па-першае**, можна падкрэсліць **значныя змены ў ацэнцы сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі на ўзроўні ААН**: у апошнім дакладзе па Беларусі ўпершыню ў кантэксце палітычных рэпрэсій у асобны пункт вынесеныя парушэнні сацыяльных і эканамічных правоў, а не толькі грамадзянскіх і палітычных; таксама стала нашмат больш канкрэтным і дэталёвым палажэнне аб прызнанні здзяйснення ў Беларусі ў сувязі з выбарамі 2020 і пасля іх злачынстваў супраць чалавечнасці; **па-другое, змяніўся статус і пашыраны мандат спецыяльнага механізму** у рамках ААН па сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі.

І. АГУЛЬНЫЯ МЕРЫ: ЗАКАНАДАЎСТВА, СТРАТЭГІІ, ПАЛІТЫКІ, ЯКІЯ Ў ЦЭЛЫМ ВЫЗНАЧАЮЦЬ УМОВЫ І ПЕРАДУМОВЫ ДЛЯ РЭАЛІЗАЦЫІ ПРАВОЎ ЧАЛАВЕКА Ў КРАІНЕ

ГАЛОЎНАЕ:

- упершыню з'яўляецца заканадаўчая аснова, якая стварае глебу для сістэмных дыскрымінацыйных практык і сістэмных пераследаў па прыкметах гендэрнай ідэнтычнасці, сэксуальнай арыентацыі і транс-статусу;
- чарговае пашырэнне магчымасці прымяняць зброю ў дачыненні да цывільных асоб;
- шэраг формаў выказвання меркаванняў нязгодных з уладай аднесены дзяржавай да ваенных рызык і выклікаў.

ПАШЫРЭННЕ ЛЕГАЛІЗАЦЫІ СІСТЭМНЫХ РЭПРЭСІЙ

Па-першае, пачатак 2024 года адзначыўся з'яўленнем **першай фармальнай, нарматыўнай асновы**, якая стварае глебу для сістэмных дыскрымінацыйных практык і сістэмнага пераследу ў **дачыненні да прадстаўнікоў ЛГБТК+** супольнасці і сістэмнай дыскрымінацыі па прыкмеце гендэрнай ідэнтычнасці.

1. 19 сакавіка 2024 года Міністэрства культуры ўнесла змены[7] ў Інструкцыю, якой рэгламентуецца выпуск, тыражаванне, паказ, пракат, продаж і рэклама эратычнай прадукцыі, прадукцыі, якая змяшчае элементы эротыкі, гвалту і жорсткасці, прадукцыі сэксуальнага прызначэння, а таксама прадукцыі па сэксуальнай адукацыі і полавым выхаванні. Змены пашырылі **вызначэнне тэрміну «парнаграфія»**. Цяпер да парнаграфіі адносяцца новыя паняткі «нетрадыцыйных полавых адносін і (або) полавых паводзінаў». Нароўні з рознымі нестандартнымі сэксуальнымі практыкамі ў гэтыя паняткі ў адпаведнасці са зменамі цяпер уваходзяць таксама «гомасэксуалізм і лесбійскае каханне, бісэксуальныя адносіны, паліаморыя, транссэксуалізм».

[7] *https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=W22441365*

Да гэтых зменаў да парнаграфіі адносілася «вульгарна-натуралістычная, агідна-цынічная, непрыстойная фіксацыя палавых зносін, самацэльная, наўмысная дэманстрацыя большай часткай аголеных геніталій, антыэстэтычных сцэн палавога акту, сэксуальных збачэнняў, замалёвак з натуры, якія не адпавядаюць маральным крытэрыям, абражаюць гонар і годнасць асобы, ставячы яе на ўзровень праяваў жывёльных інстынктаў». Цяпер пасля «сэксуальных збачэнняў» дадаюцца «нетрадыцыйныя полавыя адносіны і (або) полавыя паводзіны».

Такім чынам, патэнцыйна да парнаграфіі цяпер можа адносіцца «самацэльная наўмысная дэманстрацыя гомасэксуалізму і лесбійскага кахання, бісэксуальных адносін, поліаморыі, транссэксуалізму[8]». Фармальна важныя крытэры парнаграфіі, вызначаныя ў канцы нормы. Парнаграфіяй могуць быць прызнаныя апісаныя адносіны або паводзіны, калі яны "не адпавядаюць маральным крытэрыям, абражаюць гонар і годнасць асобы, ставячы яе на ўзровень праяваў жывёльных інстынктаў". Зыходзячы з гэтых прыкметаў, пад забарону не павінна падпадаць любая прадукцыя, якая дэманструе любыя праявы такіх адносін або паводзін. Разам з тым, адзначым, што гэтае ацэначнае паняцце і тое, наколькі дэманстрацыя "нетрадыцыйных" полавых паводзін або полавых адносін у прадукцыі прызнаецца адпаведнай такім крытэрыям - вырашаецца праз экспертнае заключэнне Рэспубліканскай экспертнай камісіі па прадухіленні прапаганды парнаграфіі, гвалту і жорсткасці. Менавіта гэты орган будзе прымаць рашэнне[9] аб наяўнасці элементаў парнаграфіі і, адпаведна, аб забароне на распаўсюд і рэкламаванне такой прадукцыі па выніках экспертызы.

Улічваючы, што цяперашнія беларускія ўлады трактуюць маральныя крытэры праз «традыцыйныя каштоўнасці», можна меркаваць, што дэманстрацыя ў прадукцыі любой праявы ЛГБТК+ адносін можа быць прызнана парнаграфіяй. Пры гэтым важна адзначыць, што забароне падлягае прадукцыя, якая змяшчае «**элементы** прапаганды парнаграфіі». Гэта яшчэ больш пашырае магчымасць трактоўкі ў бок забароны выкарыстання ў прадукцыі дэманстрацыі любых форм такіх адносін.

Такім чынам, патэнцыйна пад забарону можа патрапіць любая інфармацыйная прадукцыя (у тым ліку адукацыйная і асветніцкая), якая згадвае пра адносіны, пазначаныя ў Інструкцыі як «нетрадыцыйныя».

---

8 Пры чым пад транссэксуалізмам маецца на ўвазе «жаданне жыць і ўспрымацца навакольнымі як асоба супрацьлеглага полу, звычайна суправаджанае адчуваннем дыскамфорту ад свайго анатамічнага полу і ці пачуццём недарэчнасці сваёй полавай прыналежнасці».

9 https://kultura.gov.by/news/vnimanie-izmeneniya-v-zakonodatelstve/

Такія змены груба парушаюць адразу шэраг правоў чалавека, у тым ліку права не падвяргацца дыскрымінацыі разам са свабодай ад незаконнага ўмяшання ў асабістае і сямейнае жыццё і свабоду выказвання меркавання. Апроч гэтага, такая забарона **парушае і права на адукацыю, і права на здароўе**, бо такое палажэнне можа перашкаджаць распаўсюду матэрыялаў у мэтах сэксуальнай і медыцынскай асветы (у тым ліку матэрыялаў аб прафілактыцы ВІЧ/СНІД, адказных паводзінах МСМ).

2. Усебеларускім народным сходам (далей - УНС) прынятая новая Канцэпцыя нацыянальнай бяспекі.[10] У першым паўгоддзі 2023 года мы ўжо аналізавалі яе на стадыі зацвярджэння праекту Саветам Бяспекі з пункту гледжання палажэнняў, якія могуць ствараць глебу для сістэмных парушэнняў правоў чалавека.[11] Ва ўжо зацверджаным варыянце можна вылучыць той факт, што да нацыянальных інтарэсаў аднесеная ўсебаковая абарона і **зберажэнне інстытуту традыцыйнай сям'і як звязку паміж жанчынай і мужчынам па нараджэнні**. Такім чынам, на ўзроўні стратэгічнага дакумента, які вызначае палітыку ў дачыненні да нацыянальнай бяспекі, замацоўваецца прамое дыскрымінацыйнае палажэнне адносна разумення сям'і, а таксама закладваецца аснова для дыскрымінацыі і сістэмнага пераследу людзей на падставе гендэрнай ідэнтычнасці, сэксуальнай арыентацыі і транс-статусу.

Па-другое, у пачатку 2024 года былі прынятыя шэраг паправак у заканадаўства, якія **пашыраюць магчымасці атрымання дзяржаўнымі органамі доступу да персанальных звестак, у тым ліку без згоды чалавека**. У якасці асноў для прыняцця такіх змен афіцыйна называюцца добрасумленныя мэты, напрыклад барацьба з махлярствам, і забеспячэнне бяспекі аўтамабільных перавозак. У той жа час падобныя змены даюць сілавым органам шырокія магчымасці па сачэнні за людзьмі і кантролі любых сфер іх жыццядзейнасці, што яшчэ больш ставіць пад пагрозу і так не выкананае ўладамі права на недатыкальнасць прыватнага жыцця і стварае дадатковыя магчымасці для пераследу за рэалізацыю іншых грамадзянскіх правоў.

1. 25 студзеня 2024 года А. Лукашэнка падпісаў **Указ № 32 «Аб аўтамабільных перавозках пасажыраў»**[12]. Цяпер перавозчыкі і дыспетчары нерэгулярных злучэнняў і таксі абавязаны:

---

10 *https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=P924v0005*

11 *Асноўнае - змяніўся падыход да вызначэння крыніцы пагроз нацыянальнай бяспецы, ён стаў суб'ектным: уведзена паняцце "суб'екта, які прадукуе фактары пагрозы", што фармалізуе і максімальна пашырае пошук "ворагаў дзяржавы", гл. падрабязней: https://trends.belhelcom.org/storage/reviews/July2023/YPgwxOCkfVahLYXrpmyI.pdf , с.13*

- выкарыстоўваць для сваёй працы праграмы для атрымання заказаў, серверы якіх размешчаныя толькі на тэрыторыі Беларусі;
- прадастаўляць дзяржаўным органам аддалены доступ да інфармацыі аб замовах і інфармацыі ў асабістым кабінеце перавозчыка;
- забяспечыць відэафіксацыю выканання перавозак шляхам усталявання камер у салонах аўтамабіляў.

Таксама цяпер транспартная інспекцыя мае права на бязвыплатнай аснове запытваць і атрымліваць без згоды фізічных асобаў інфармацыю, якая змяшчае іх персанальныя звесткі. Несумненна, гэты ўказ мае на мэце не толькі больш сур'ёзна кантраляваць якасць перавозак, ён значна пашырае магчымасці сілавых органаў па праследзе асобаў, якія хаваюцца ад рэпрэсій, а таксама сачэння за людзьмі, раней заўважанымі ў нелаяльнасці да рэжыму. Такім чынам, яшчэ больш размываецца ідэя пра тое, што падобную інфармацыю можна збіраць толькі пры выкананні працэсуальных гарантый. Намер выкарыстоўваць новыя паўнамоцтвы ў рэпрэсіўных мэтах пацвярджае[13] удзел у распрацоўцы гэтага ўказа Камітэта дзяржаўнай бяспекі і Камітэта дзяржаўнага кантролю, якія ўвесь час выкарыстоўваюць персанальныя звесткі беларусаў для палітычных праследаў.

2. 1 сакавіка 2024 года набыў моц **Указ № 269 «Аб мерах по супрацьдзеянні несанкцыянаваным плацёжным аперацыям»**[14]. Указ прадугледжвае стварэнне аўтаматызаванай сістэмы апрацоўкі інцыдэнтаў (АСАІ), у якую ўключаецца інфармацыю аб несанкцыянаваных пераводах, аперацыях звязаных з крыптавалютамі, падазроных плацяжах. Да гэтай базы будуць мець доступ, органы дзяржаўнай бяспекі, унутраных справаў, пракуратуры, а таксама Следчы камітэт і Аператыўна-аналітычны цэнтр пры прэзідэнце.

Сілавыя органы могуць прымаць рашэнне аб прыпыненні банкаўскіх аперацый на тэрмін да 10 сутак пры наяўнасці інфармацыі або падазрэнняў "аб здзяйсненні супрацьпраўных дзеянняў". Указ прадугледжвае, што апрацоўка персанальных звестак, якія змяшчаюцца ў інфармацыі аб інцыдэнтах, ажыццяўляецца **без згоды фізічнай асобы, пры гэтым гэта не можа лічыцца парушэннем банкаўскай таямніцы**. Відавочна, што гэтыя новаўвядзенні будуць выкарыстоўвацца не толькі для барацьбы з махлярамі, але і для выяўлення і спынення аперацый, звязаных з падтрымкай палітвязняў і фінансаваннем дзейнасці грамадзянскіх ініцыятываў. Апрача праблемы з персанальнымі звесткамі, гэта таксама парушае **права асобы распараджацца сваёй уласнасцю**, уключаючы адсутнасць усялякага судовага кантролю і санкцыянавання.

---

12 *https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=P32400032*
13 *https://president.gov.by/ru/events/soveshchanie-po-voprosam-passazhirskih-perevozok*
14 *https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=P32300269*

3. 17 красавіка 2024 года Палата прадстаўнікоў у другім чытанні прыняла **праект Закона «Аб змене законаў па пытаннях Следчага камітэта»**[15]. Законапраект прадугледжвае прадастаўленне паўнамоцтваў Следчаму камітэту **без згоды фізічных асобаў** атрымліваць звесткі з інфармацыйных рэсурсаў і сістэмаў, якія змяшчаюць персанальныя звесткі, а таксама мець да іх аддалены доступ. Гэтыя змены фармальна спрашчаюць працэсы атрымання інфармацыі следчымі, у тым ліку пры расследаванні палітычна-матываваных крымінальных спраў. Так як персанальныя дадзеныя людзей, якія падвяргаюцца палітычнаму пераследу, як на практыцы, так ужо шмат у чым і фармальна практычна не абароненыя працэсуальнымі гарантыямі, супрацоўнікі сілавых ведамстваў могуць працаваць з імі практычна бескантрольна, гэтыя заканадаўчыя палажэнні **ўзмацняюць эрозію гарантыяў правоў чалавека ў межах крымінальнага працэсу.**

Па-трэцяе, фармалізацыя патрабаванняў да лаяльнасці ўладзе працягвае распаўсюджвацца на **новыя прафесійныя групы.** Гэтыя заканадаўчыя змены ўводзяць абмежаванні самых розных правоў і свабод чалавека, асабліва права на свабоду выказвання меркавання. Так, 19 сакавіка 2024 года А. Лукашэнка падпісаў **Указ № 100 «Аб статусе беларускага касманаўта»**[16], які ўстанаўлівае шэраг ільгот у дачыненні да касманаўтаў. У той жа час указ змяшчае палажэнні, згодна з якімі касманаўт Рэспублікі Беларусь страчвае права на сацыяльныя гарантыі і льготы ў выпадку ўчынення ім злачынстваў або адміністрацыйных правапарушэнняў «экстрэмісцкай накіраванасці». Улічваючы, што пад «экстрэмісцкай дзейнасцю» ўлады разумеюць дэманстрацыю нязгоды з палітыкай беларускага рэжыму ў любых фарматах, можна зрабіць выснову, што гэты ўказ з'яўляецца інструментам для замацавання лаяльнасці да рэжыму, заахвочвання самацэнзуры і пераследу нелаяльных у яшчэ адной прафесійнай сферы.

Па-чацвертае, укараняюцца новыя інструменты для цэнзуры ў анлайн-прасторы, накіраваныя, перш за ўсё, на абмежаванне дзейнасці незалежных СМІ, што парушае права на свабоду выказвання меркаванняў і свабоду асацыяцый. Так, 4 красавіка 2024 года Аператыўна-аналітычны цэнтр пры прэзідэнце апублікаваў **загад №69**[17]**, паводле якога запіс аб рэгістрацыі даменнага імя, прызнанага «экстрэмісцкім матэрыялам», павінен быць ануляваны**. Ануляваны дамен уносіцца ў спецыяльны пералік і становіцца недаступным для рэгістрацыі. Адзінкавыя выпадкі анулявання даменаў з боку дзяржавы былі вядомыя і раней, аднак наданне дадзенай практыцы заканадаўчай рамкі дазволіць ёй прыняць масавы маштаб.

---

15 *https://house.gov.by/ru/zakony-ru/view/ob-izmenenii-zakonov-po-voprosam-sledstvennogo-komiteta-1611/*
16 *https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=P32400100*
17 *https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=T62405642*

УЗМАЦНЕННЕ СІЛАВОГА БЛОКА ЯК ЧАСТКА ІНСТЫТУЦЫЯНАЛІЗАЦЫІ РЭПРЭСІЙ

Узмацняецца трэнд 2023 года на пашырэнне магчымасцяў для прымянення зброі.[18]

Па-першае, у пачатку 2024 года змяніліся ўмовы для прымянення зброі вайскоўцамі, што збольшага можа пацвярджаць таксама і ўзмоцненую мілітарызацыю, але ў першую чаргу сведчыць і аб узмацненні сілавога блока: вайскоўцамі відавочна ўмацоўваюць асабовы склад праваахоўных органаў.[19]

У лютым былі ўнесеныя **змены ва Указ ад 26 чэрвеня 2001 г. № 355 «Аб зацвярджэнні агульнавайсковых статутаў Узброеных Сіл Рэспублікі Беларусь».**[20] У выніку **змянілася палажэнне аб праве ваеннаслужачых прымяняць зброю:**

- скасаваная фармулёўка «калі іншымі спосабамі выкананне ўскладзеных на іх задач не ўяўляецца магчымым», гэта значыць скасаваная неабходнасць суадносіць, ці можна дасягнуць выніку без ужывання зброі;
- замест гэтага ўведзенае палажэнне пра тое, што зброя і спецсродкі могуць прымяняцца «з улікам наяўнай абстаноўкі, характару злачынства, адміністрацыйнага правапарушэння і асобы правапарушальніка»;
- скасаваная фармулёўка аб папераджальным стрэле, які павінен папярэднічаць прымяненню зброі, фізічнай сілы або спецсродкаў, застаецца толькі папярэджанне;
- скасавана палажэнне аб адказнасці за прымяненне сілы з перавышэннем паўнамоцтваў;
- уведзенае палажэнне пра тое, што па асабліваму распараджэнню намесніка Міністра ўнутраных спраў - камандуючага ўнутранымі войскамі асабовы склад сутачнага нараду можа ўзбройвацца зброяй з баявымі патронамі.

---

18 *https://trends.belhelcom.org/storage/reviews/February2024/gc1hO7866DDq8G3X17sq.pdf , с.15–16*

19 *У 2023 г. пра намер такога ўмацавання сведчылі заканадаўчыя змены паўнамоцтваў КДБ у сферы вайсковай службы і мабілізацыі: https://trends.belhelcom.org/storage/reviews/February2024/gc1hO7866DDq8G3X17sq.pdf, с.16*

20 *https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=P32400037*

Такім чынам, відавочнае пашырэнне паўнамоцтваў для адвольнага прымянення сілы вайскоўцамі ў дачыненні да цывільных асоб і звужэнне істытуцыйных гарантый па папярэджанні адвольнага прымянення зброі, чым у чарговы раз пашыраюцца магчымасці дзяржавы парушаць правы чалавека (у тым ліку права на жыццё і здароўе).

Па-другое, на пашыранай нарадзе з кіраўніцтвам дзяржаўных органаў сістэмы забеспячэння нацыянальнай бяспекі А. Лукашэнка запатрабаваў[21] узброіць вулічныя патрулі агнястрэльнай зброяй. Пытанне было даручана ўзяць на кантроль МУС, КДБ і Пракуратуры. Зыходзячы з практыкі, такія вусныя даручэнні А.Лукашэнкі заносяцца ў пратакол даручэнняў па выніках нарады і далей прымаюцца меры па іх рэалізацыі.

УЗМАЦНЕННЕ МІЛІТАРЫЗАЦЫІ

Актыўная мілітарызацыя, якая пачалася ў 2023, увесь час пераходзіць на новы ўзровень.

Па-першае, у сакавіку падпісаны **Ўказ «Аб пераводзе дзяржаўных органаў і іншых арганізацый на працу ва ўмовах ваеннага часу».**[22] У ім замацаваны парадак пераводу дзяржаўных органаў і іншых арганізацый з работы ва ўмовах мірнага часу на ваенны, забеспячэння іх узгодненага і эфектыўнага ўзаемадзеяння пры ўзнікненні пагроз нацыянальнай бяспецы з улікам змянення ваенна-палітычных умоў. Указам вызначана кола дзяржаўных органаў, на якія распаўсюджваецца яго дзеянне, у тым ліку яно дапоўнена УНС, палатамі Нацыянальнага сходу, Канстытуцыйным і Вярхоўным судамі.

Па-другое, у канцы красавіка УНС зацвердзіў **новую Ваенную дактрыну Рэспублікі Беларусь**[23]. Для палітыкі, якая ўплывае на сітуацыю з правамі чалавека важна адзначыць істотныя змены раздзелаў, якія тычацца асноўных патэнцыяльных унутраных і знешніх ваенных небяспек для Рэспублікі Беларусь, а таксама прымянення ваеннай моцы ў мірны час.[24]

1. У параўнанні з мінулай рэдакцыяй (2016 г.), у цяперашняй ёсць выразны падзел на небяспекі на ўзроўні рызыкі, выкліку і пагрозы (а гэта азначае розную гатоўнасць дзяржавы рэагаваць).

---

21 *https://nashaniva.com/336903*

22 *https://president.gov.by/ru/events/v-belarusi-usovershenstvovan-poryadok-perevoda-gosorganov-s-mirnogo-na-voennoe-vremy (тэкст самога дакумента недаступны)*

Да новых (адсутнічалі ў мінулай рэдакцыі) **ўнутраных** ваенных небяспек **на узроўні рызыкі** аднесеныя, у тым ліку: **распаўсюд** у беларускім грамадстве **ідэяў касмапалітызму, апатрытызму і іншых, якія вядуць да адмовы ад традыцыйных духоўна-маральных каштоўнасцяў** і арыентыраў у выкананні грамадзянамі Рэспублікі Беларусь абавязку і свяшчэннага доўгу па абароне Айчыны; **правакаванне ў беларускім грамадстве варожасці па ідэйна-палітычных перакананнях** (у мінулай рэдакцыі гаворка ішла толькі пра міжнацыянальную і сацыяльную напружанасць, экстрэмізм, распальванне этнічнай і рэлігійнай нянавісці альбо варожасці).

Да **новых унутраных** ваенных небяспекаў на ўзроўні **выкліку** аднесеныя, у тым ліку: ажыццяўленне **агітацыі, якая падрывае давер насельніцтва Рэспублікі Беларусь да ваенна-палітычнага кіраўніцтва дзяржавы** і прынятых імі рашэнняў па падтрыманні абароназдальнасьці дзяржавы, у тым ліку па павышэнні прэстыжу ваеннай службы і матывацыі абароны Айчыны (па сутнасці ствараецца аснова для якаснага ўзмацнення пераследу ў выглядзе абмежавання свабоды выказвання меркаванняў[25]); наўмысныя дзеянні (бяздзеянне) асобных грамадзян Рэспублікі Беларусь, накіраваныя на прычыненне шкоды ваеннай бяспецы дзяржавы, **здрада дзяржаве; перарастанне варожасці па ідэйна-палітычных перакананнях у масавыя беспарадкі.**

Масавае ўхіленне грамадзян Рэспублікі Беларусь ад мерапрыемстваў прызыву на воінскую службу, а таксама ўзнікненне ўзброенага супрацьстаяння паміж рознымі пластамі беларускага грамадства па ідэйна-палітычных перакананнях прызнана **ваеннай пагрозай**.

Такім чынам, відавочна, што шэраг формаў выказвання меркаванняў нязгодных з уладай ужо не проста караюцца праз меры крымінальнай і адміністрацыйнай адказнасці (для чаго было зменена адпаведнае заканадаўства), а на гэтай стадыі аднесеныя дзяржавай да ваенных рызык і выклікаў на ўзроўні стратэгічнага дакумента. Што, у тым ліку, сведчыць пра гатоўнасць улады да любых дзеянняў, накіраваных на барацьбу з нязгоднымі.

---

23 *https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=P924v0006*

24 *Адзначым, што гэтыя раздзелы ў прынцыпе істотна пашыраныя. У мінулай рэдакцыі дактрыны да знешніх і ўнутраных рызык, выклікаў і пагроз разам былі аднесеныя 22 пазіцыі, у цяперашняй рэдакцыі - да ўнутраных - 21 пазіцыя, да знешніх - 39. Усяго - 60.*

25 *Паводле звестак Нацыянальнага індэкса правоў чалавека, ацэнка права на свабоднае выказванне меркаванне ў Беларусі да гэтага моманту практычна дасягнула мінімальнага значэння па шкале ад 1 да 10 - 1,2 за 2023 г. Гл. больш падрабязна: https://index.belhelcom.org/*

Пры гэтым, да патэнцыйных **знешніх** ваенных небяспек на ўзроўні **рызыкі**, напрыклад, залічваецца ініцыяванне антыбеларускай тэматыкі ў парадку дня міжнародных арганізацый і міждзяржаўных утварэнняў, у тым ліку ў парадку дня мерапрыемстваў, якія імі праводзяцца. Пад такія дзеянні, у прынцыпе, падпадае пэўная частка працы праваабарончых арганізацый.

2. . У новай рэдакцыі Канцэпцыі з'явілася палажэнне аб **прымяненні ваеннай сілы ў мірны час** (п. 60)[26]. Указваецца, што ў мэтах прадухілення ваенных канфліктаў Рэспубліка Беларусь лічыць правамоцным прымяняць такую сілу для: стрымлівання іншых дзяржаваў ад агрэсіі супраць Рэспублікі Беларусь; недапушчэння дэстабілізацыі абстаноўкі ў Рэспубліцы Беларусь у рамках антыкрызіснага рэагавання; прадухілення (лакалізацыі) узброеных інцыдэнтаў (акцый, правакацый), у тым ліку памежных; **падтрымання асаблівых прававых рэжымаў функцыянавання дзяржавы**.

Па-трэцяе, атрымлівае новае развіццё[27] відавочная тэндэнцыя прыцягнення і падрыхтоўкі цывільных асоб для ваенных патрэб і ўмацаванне за кошт такіх асоб рэсурснага патэнцыялу Узброеных сіл. Падчас УНС былы міністр унутраных спраў І. Шуневіч (у гэты момант — старшыня Беларускага таварыства паляўнічых і рыбаловаў), заявіў[28] аб запуску магчымасці перападрыхтоўкі ахвотных членаў таварыства - паляўнічых - у снайпераў «для прымянення ў выпадку неабходнасці гэтых людзей як спецыялістаў вузкай накіраванасці ў ваенных дзеяннях».

РАШЭННЕ ПЫТАННЯЎ НЕДАХОПУ ГРАШОВЫХ РЭСУРСАЎ І АДТОКУ ЧАЛАВЕЧАГА КАПІТАЛУ ПРАЗ ПАРУШЭННЕ ЭКАНАМІЧНЫХ І САЦЫЯЛЬНЫХ ПРАВОЎ

Па-першае, узмацняецца трэнд ціску ў сувязі з выездам маладых людзей для навучання ці адразу пасля навучання за мяжу.

1. У студзені 2024 года былі прынятыя змены[29] ў заканадаўства аб рэкламе. З'явілася забарона рэкламаваць працаўладкаванне і навучанне за мяжой. Пакінуты выключэнні толькі для рэкламы арганізацый і індывідуальных

---

[26] *У мінулай рэдакцыі гаворка ішла толькі аб мерах па забеспячэнні ваеннай бяспекі ў мірны час.*

[27] *У першым паўгоддзі 2023 г. быў прыняты закон "Аб народным апалчэнні", у другім паўгоддзі 2023 у заканадаўстве аб мабілізацыі было замацаванае новы панятак "апарат узмацнення" - грамадзяне, якія прыцягваюцца для аказання дапамогі ваенным камісарыятам і КДБ у правядзенні абвяшчэння, прызыву і адпраўкі (пастаўкі) мабілізацыйных рэсурсаў ва Узброеныя Сілы.*

[28] *https://news.zerkalo.io/life/67049.html*

[29] *https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=H12400353*

прадпрымальнікаў, чыя дзейнасць звязаная з працаўладкаваннем за мяжой і (або) з паслугамі па накіраванні на навучанне за мяжу. Іх рэклама можа змяшчацца толькі на іх сайтах у сетцы Інтэрнэт.

Збольшага гэта пераход у заканадаўчую сферу рэпрэсіўных практык другога паўгоддзя 2023 года, якія тычацца вывучэння польскай мовы. Мэта ціску і пераследу арганізацый і курсаў, якія прадстаўляюць такія паслугі, не хавалася - спыніць адток людзей, якія хочуць выехаць за мяжу для навучання (многія польскія курсы так і дэкларавалі адну з мэт сваіх паслуг: дапамога для выезду ў Польшчу для навучання).[30]

2. . У лютым на нарадзе з сябрамі Рады рэктараў А. Лукашэнка запатрабаваў ад рэктараў да 1 верасня прыняць меры па павышэнні якасці адукацыі і **спыніць «уцёкі за межы краіны» выпускнікоў ВНУ**. Зноў жа, зыходзячы з таго, што вусныя даручэнні А.Лукашэнкі афармляюцца пратаколамі, чыё выкананне кантралюецца ягонай адміністрацыяй, можна прагназаваць на сістэмным узроўні ўзмацненне абмежавальных мер, звязаных з ціскам на тых, хто збіраецца выязджаць за мяжу пасля ўніверсітэта, а таксама на абітурыентаў. У 2023 годзе асобныя выпадкі такога ціску фіксаваліся (у тым ліку адсочванне апастылю і адмова выдаваць дублікаты дакументаў аб адукацыі),[31] што парушае як мінімум і права на адукацыю, і права на працу (у частцы свабоднага выбару працы)..

Па-другое, надышлі натуральныя наступствы прыпынення ў снежні 2023 г. членства Беларускага таварыства Чырвонага Крыжа (БТЧК) у Міжнароднай федэрацыі таварыстваў Чырвонага Крыжа і Чырвонага Паўмесяца.[32] Разам з прыпыненнем членства, прыпынілася таксама і фінансаванне БТЧК (а фінансаванне з боку федэрацыі і самога Міжнароднага Камітэта Чырвонага Крыжа складала больш за палову бюджэту БТЧК).

Згодна са звесткамі Беларускага фонду медыцынскай салідарнасці, у студзені 2024 года стала вядома[33], што мінская арганізацыя БТЧК накіравала старшыні Камітэта па ахове здароўя Мінгарвыканкама ліст з просьбай "аказаць спрыянне ў пераходзе на фіксаванае членства ў першасных арганізацыях БТЧК установаў аховы здароўя г. Мінска праз напісанне заявы на пералічэнне штогадовых узносаў у памеры 1% ад сярэдняй заработнай платы". Прасцей кажучы, **БТЧК просіць гарадскія ўлады прымусіць супрацоўнікаў установаў аховы здароўя**

30 *https://trends.belhelcom.org/storage/reviews/February2024/gc1hO7866DDq8G3X17sq.pdf , с.27-28*
31 *https://trends.belhelcom.org/storage/reviews/February2024/gc1hO7866DDq8G3X17sq.pdf , с.26*
32 *https://trends.belhelcom.org/storage/reviews/February2024/gc1hO7866DDq8G3X17sq.pdf , с.30*
33 *https://nashaniva.com/336682*

г. Мінска адлічваць 1% сваёй заработнай платы БТЧК. Што з'яўляецца парушэннем свабоды асацыяцый (права не ўдзельнічаць у асацыяцыі) у першую чаргу, а таксама права на працу (у частцы справядлівых і спрыяльных умоваў працы).

Па-трэцяе, у сакавіку быў прыняты **Ўказ № 105 «Пра звышурочную працу і працу ў выходныя дні ў прамысловых арганізацыях»**[34]. «У мэтах стварэння дадатковых умоваў для забеспячэння стабільнай працы прамысловых арганізацый» указ замацоўвае права наймальніка па ўзгадненні з прафсаюзам і са згоды працаўнікоў павялічваць ліміт звышурочнай працы і працы ў выходныя дні, калі ёсць абгрунтаваная вытворчая і эканамічная неабходнасць. Прымаючы да ўвагі поўную залежнасць дзейнага сёння ў краіне праўладнага прафсаюза (ФПБ) ад дзяржавы, відавочна, што такое ўзгадненне - чыстая фармальнасць. А таксама прымаючы да ўвагі выкарыстанне беларускіх прадпрыемстваў для мэтаў абароннай прамысловасці Расіі ва ўмовах бягучай вайны,[35] праваменрна выказаць здагадку, што гэты ўказ шмат у чым накіраваны на **легалізацыю максімальнай эксплуатацыі чалавечых рэсурсаў для палітычных і незаконных мэт дзяржавы**.

---

34 *https://president.gov.by/ru/documents/ukaz-no-105-ot-21-marta-2024-g*

35 *Гл. напрыклад, https://www.sb.by/articles/dvoynoy-shchit-soyuza.html ; https://www.reuters.com/business/energy/russia-increases-gasoline-imports-belarus-domestic-supplies-shrink-2024-03-27/*

II. ПРАВАПРЫМЯНЯЛЬНАЯ ПРАКТЫКА: ПАРУШЭННІ ГРАМАДЗЯНСКІХ, ПАЛІТЫЧНЫХ, САЦЫЯЛЬНЫХ, ЭКАНАМІЧНЫХ І КУЛЬТУРНЫХ ПРАВОЎ

ГАЛОЎНАЕ:

- палітычна матываванае прыцягненне да крымінальнай і адміністрацыйнай адказнасці па артыкулах, якія раней не выкарыстоўваліся;
- новыя практыкі ў прымяненні «экстрэмісцкіх» артыкулаў;
- пашырэнне і інтэнсіфікацыя прымянення завочнай (спецыяльнай) вытворчасці;

УСПЛЕСК РЭПРЭСІЎНЫХ ПРАКТЫК У ДАЧЫНЕННІ ДА СВАЯКОЎ ПАЛІТВЯЗНЯЎ І ЦІСК НА СВАЯКОЎ ЛЮДЗЕЙ, ШТО З'ЕХАЛІ ЗА МЯЖУ

Па-першае, ціск на сваякоў палітвязняў (у тым ліку іх затрыманні) — не новая[36] з'ява, аднак у пачатку года яна атрымала новы віток у сувязі з тым, што ўлады пачалі шукаць новыя магчымасці пераследу за дапамогу людзям, якія знаходзяцца ў месцах зняволення па палітычных матывах. 23 - 24 студзеня супрацоўнікі КДБ зладзілі масавы рэйд[37] па сваяках палітычных зняволеных. На канец лютага было вядома аб пераследзе **не менш як 287 чалавек**. Большасць з іх - жанчыны. Як мяркуецца, гэты рэйд звязаны з прадуктовай дапамогай сваякам палітвязняў, якую аказвала ініцыятыва «INeedHelpBY» праз сэрвіс "Е-дастаўка", які належыць "Еўраопту" (звесткі сваякоў яны ўзялі адтуль жа). 23 студзеня (у першы дзень рэйду) гэтая ініцыятыва была прызнаная «экстрэмісцкім фармаваннем».

Па-другое, таксама ў студзені стала вядома[38] пра рэйды па сваяках людзей, якія з'ехалі за мяжу. Іх просяць угаворваць сваіх родных вярнуцца ў Беларусь праз

36 *https://spring96.org/ru/news/110324*
37 *https://spring96.org/be/news/114109*
38 *https://news.zerkalo.io/life/60056.html?tg=9*

камісію па вяртанні. Такія выпадкі таксама фіксаваліся і раней[39], оаднак відавочна, што ўлады пачынаюць актывізавацца ў гэтым кірунку і надалей такі ціск будзе ўзмацняцца: у сваім выступе на ВНС у красавіку А. Лукашэнка асабліва надаў[40] увагу гэтаму пытанню, звяртаючыся да тых, хто з'ехаў пасля 2020 года з тым, каб яны «не забываліся пра сваіх сваякоў, якія засталіся ў Беларусі» і «не падстаўлялі іх пад удар». Фактычна гэта прамыя пагрозы. Такім чынам, трэнд разгортвання калектыўнай адказнасці, які мы фіксавалі летась,[41] відавочна будзе набываць новыя вымярэнні.

ПЕРАСЛЕД ЗА ФІНАНСАВЫЯ АХВЯРАВАННІ У ФОНДЫ, ЯКІЯ ДАПАМАГАЮЦЬ ПАЦЯРПЕЛЫМ АД РЭПРЭСІЙ

Такі пераслед пачаўся ў пачатку 2023 года[42] і працягваўся ўвесь гэты час. Прычым практыка паступова дыверсіфікавалася.[43]

У пачатку 2024 года ў гэтым трэндзе выявіліся новыя вымярэнні. У канцы лютага стала вядома, што тым, хто рабіў ахвяраванні BYPOL[44] ці іншым фондам «часта і шмат», цяпер пагражаюць[45] крымінальным артыкулам за здраду дзяржаве - а гэта ад 7 да 15 гадоў зняволення. Такім чынам, **сістэмны занятак дабрачыннасцю ўжо таксама можа прыраўноўвацца да здрады дзяржаве**.

Відавочна, што дзяржава зрабіла з гісторыі з данатамі добрую «прыбытковую справу». Паводле звестак[46] Следчага камітэта за 2023 год, сума выплачаных «дабрачынных ахвяраванняў», якую пералічылі ў розныя арганізацыі затрыманыя за данаты беларусы, перавысіла 37 млн. рублёў (гэта больш за 10 млн. еўра). Дзяржава ператварыла гэта ў сістэмны асобны напрамак, якому ўдзяляецца асаблівая ўвага. Гэта ўскосна ілюструецца[47] і тым, што ў пачатку года на білбордзе на МКАД з'явіўся постэр, які тычыцца данатаў: «Любіш данаціць — любі адказваць» з адсылкай да артыкула 361-2 «Фінансаванне экстрэмісцкай дзейнасці».

39 *https://spring96.org/ru/news/110724*
40 *https://pozirk.online/ru/news/82047/*
41 *https://trends.belhelcom.org/storage/reviews/February2024/gc1hO7866DDq8G3X17sq.pdf , с. 7-8*
42 *https://trends.belhelcom.org/storage/reviews/July2023/YPgwxOCkfVahLYXrpmyl.pdf , с.26*
43 *Калі чалавек зрабіў адзін плацёж у фонд і больш нідзе не засвяціўся, у яго патрабуюць толькі ахвяраваць шматразова большую суму адрасатам, на якіх пакажуць супрацоўнікі КДБ. Калі чалавек зрабіў некалькі данатаў (ці, напрыклад, адзін данат, але яшчэ і засвяціўся на пратэстах), на яго заводзяць крымінальную справу: https://news.zerkalo.io/life/62365.html?tg=4*
44 *Аб'яднанне былых супрацоўнікаў праваахоўных органаў Беларусі, якія сышлі з сістэмы пасля 2020 г*
45 *https://t.me/by_help/310*
46 *https://www.sb.by/articles/gora-ozvuchil-kolichestvo-ugolovnykh-del-ekstremistskoy-napravlennosti-peredannykh-v-sud-v-2023-godu.html*
47 *https://news.zerkalo.io/life/59323.html*

ПРЫЦЯГНЕННЕ ДА АДКАЗНАСЦІ ПА ПАЛІТЫЧНЫХ МАТЫВАХ ПА АРТЫКУЛАХ, ЯКІЯ РАНЕЙ НЕ ПРЫМЯНЯЛІСЯ

Па-першае, напачатку сакавіка стала вядома[48], што ўпершыню ўзбуджаная крымінальная справа **за адмаўленне «генацыду беларускага народа»** (ч. 1 арт. 130-2 Крымінальнага кодэкса Рэспублікі Беларусь). Па звестках Следчага камітэта Беларусі чалавек (адміністратар пабліка) быў затрыманы за тое, што «размяшчаў у супольнасці пасты на гістарычную тэматыку і меў свой погляд на падзеі, якія адбыліся ў часы Вялікай Айчыннай вайны» і сцвярджаў, што жыхары вёскі Хатынь былі спаленыя не нямецка-фашысцкімі захопнікамі. Гэта лагічныя **вынікі вялікай дзяржаўнай кампаніі па рэфрэймінгу генацыду, якая ідзе з 2021 года**[49] і як мінімум з'яўляецца парушэннем свабоды выказвання меркаванняў.

Па-другое, у выніку масавых затрыманняў сваякоў палітвязняў, пра якія згадвалася вышэй, некалькіх чалавек прыцягнулі[50] да адміністрацыйнай адказнасці па артыкуле 24.15 КаАП **«Парушэнне заканадаўства аб замежнай бязвыплатнай дапамозе»** за «выкарыстанне замежнай бязвыплатнай дапамогі для ажыццяўлення тэрарыстычнай і іншай экстрэмісцкай дзейнасці або іншых дзеянняў, забароненых заканадаўствам». Раней гэты артыкул не прымяняўся. Пад замежнай дапамогай у гэтым выпадку маюцца на ўвазе[51] «таварна-матэрыяльныя каштоўнасці, набытыя ў Інтэрнэт-краме Еўраопт ад замежнага аб'яднання «INeedHelpBY» у мэтах экстрэмісцкай дзейнасці – «публічнай заведама неправамернай легітымацыі дзеянняў асобаў, якія здзейснілі злачынствы, у тым ліку шляхам надання ім псеўдастатусу «палітвязняў»».

Па-трэцяе, пасля здарэння ў Расіі 22 сакавіка 2024 года буйнога тэракту ў ТРЦ «Крокус» , у Беларусі прайшоў шэраг затрыманняў за **«апраўданне тэрарызму»** (як фармулюецца ў тг канале, афіліяваным з сілавымі структурамі Беларусі).[52] На сённяшні момант няма дакладных звестак па якім артыкуле гэтыя людзі прыцягнутыя да адказнасці. Але, як мяркуецца, гэта можа быць артыкул 289-1 КК «Прапаганда тэрарызму».

---

48 *https://sk.gov.by/ru/news-usk-gminsk-ru/view/sledovateljami-stolitsy-vozbuzhdeno-ugolovnoe-delo-za-otritsanie-genotsida-belorusskogo-naroda-13498*

49 *https://trends.belhelcom.org/storage/reviews/July2023/YPgwxOCkfVahLYXrpmyl.pdf , с. 12-13, https://trends.belhelcom.org/storage/reviews/February2024/gc1hO7866DDq8G3X17sq.pdf , с. 18-19*

50 *https://spring96.org/be/news/114220*

51 *https://spring96.org/be/news/114382*

52 *https://t.me/guBAZA/4649?single; https://news.zerkalo.io/life/64468.html?tg=9*

НОВЫЯ ПРАКТЫКІ ПЕРАСЛЕДУ ПА АРТЫКУЛАХ АБ ЭКСТРЭМІЗМЕ

У першым трыместры 2024 з'явіліся новыя практыкі ў пераследзе па артыкулах аб экстрэмізме. У прыватнасці, новыя трактоўкі і пашырэнне сітуацый прызнання дзеянняў як «спрыяння экстрэмісцкай дзейнасці», новыя аб'екты, якія прызнаюцца «экстрэмісцкім матэрыялам» і новыя тэндэнцыі ў дачыненні да таго, каго менавіта затрымліваюць за распаўсюджванне «экстрэмісцкіх матэрыялаў».

Па-першае, паводле звестак[53] тг-каналу, афіляванага з сілавымі структурамі, упершыню **суд прызнаў «экстрэмісцкім матэрыялам» сайт на ЛГБТК+ тэматыку**. Там таксама гаворыцца, што гэта «першы крок для прызнання ўсёй гэтай тэмы забароненай і экстрэмісцкай у Беларусі».

Па-другое, у якасці спрыяння «экстрэмісцкай дзейнасці» (артыкул 361-4 КК) кваліфікаваны[54] **ўдзел у маніторынгу судовых пасяджэнняў**. У якасці вінаватых дзеянняў вызначаны «сістэматычнае наведванне судовых паседжанняў, фіксацыя ходу і вынікаў паседжанняў і перадача інфармацыі пра іх у праваабарончы цэнтр «Вясна»». Да гэтага моманту само наведванне судовых паседжанняў і фіксацыю яго ходу не «падводзілі» пад крымінальную адказнасць.

Па-трэцяе, улады відавочна комплексна «ўзяліся» за аказанне дапамогі палітвязням у выглядзе грашовых пераводаў і пасылак. Зафіксаваныя першыя выпадкі[55] кваліфікацыі такіх дзеянняў як спрыяння экстрэмісцкай дзейнасці. У сакавіку стала вядома[56] аб завяршэнні расследавання крымінальнай справы па ч.1 арт.361-4 (спрыянне экстрэмісцкай дзейнасці) і перадачы матэрыялаў у суд у дачыненні да жанчыны, якая масава адпраўляла грашовыя пераводы палітвязням (не менш за 125 паштовых грашовых пераводаў у адрас не менш чым 114 асобаў на суму больш за 1,5 тысячы рублёў). Таксама ў красавіку 2024 года стала вядома[57] пра тое, што следчыя дапытваюць людзей, асуджаных па «палітычных артыкулах» (як змешчаных у месцах пазбаўлення волі, на «хатняй хіміі», так і тых, хто вызваліўся), спрабуючы даведацца, хто канкрэтна ім адпраўляў грашовыя пераводы і пасылкі, пакуль яны былі ў СІЗА , і ці прапаноўвалі фонды сваю падтрымку.

---

53 *https://t.me/guBAZA/4752*

54 *https://strangling-rods-355181.appspot.com/news/2024/03/28/brest-spring*

55 *У 2021 годзе валанцёраў «Краіны для жыцця» ўжо затрымлівалі за падрыхтоўку пасылак для палітвязняў як за спрыянне экстрэмісцкай дзейнасці, аднак пазней дзеянні перакваліфікавалі і асуджаныя яны былі па іншых артыкулах.: https://www.dw.com/ru/siloviki-vzalis-za-belorusov-kotorye-otpravlali-posylki-politzaklucennym/a-68857467*

56 *https://sk.gov.by/ru/news-usk-brest-ru/view/ocherednoj-sponsor-ekstremizma-pod-strazhej-13577/*

57 *https://www.dw.com/ru/siloviki-vzalis-za-belorusov-kotorye-otpravlali-posylki-politzaklucennym/a-68857467*

Па-чацьвертае важна адзначыць, што ў рамках кваліфікацыі па артыкуле 24.15 КаАП «**Парушэнне заканадаўства аб замежнай бязвыплатнай дапамозе**» у якасці экстрэмісцкай дзейнасці (ажыццяўленне якой з'яўляецца мэтай супрацьпраўных паводзінаў па дадзеным складзе) упершыню кваліфікаваная «публічная заведама неправамерная легітымацыя дзеянняў асобаў, якія здзейснілі злачынствы, у тым ліку шляхам надання ім псеўдастатусу «палітвязняў»». Такім чынам, гэта пакуль не з'яўляецца прамым пераследам па артыкулах аб экстрэмізме, але ёсць падставы выказаць здагадку аб пачатку тэндэнцыі прызнання ў якасці «экстрэмісцкай дзейнасці» аперавання статусам «палітвязень».

В-пятых, упершыню (з таго, што публічна вядома) за падпіску на «экстрэмісцкія матэрыялы» (старонку ў сетцы Facebook) быў прыцягнуты[58] да адміністрацыйнай адказнасці дзейны супрацоўнік МУС. Гэта можа збольшага сігналізаваць пра тое, што ўсё больш узмацняецца маніторынг лаяльнасці ўнутры сістэмы.

НОВЫЯ ПРАКТЫКІ ПЕРАСЛЕДУ ЗА ПРАВААБАРОНЧУЮ ДЗЕЙНАСЦЬ

Некаторыя згаданыя вышэй праявы трэндаў, датычных прыцягнення да адказнасці па новых артыкулах і да новых практык ужывання артыкулаў аб экстрэмізме, у сукупнасці сведчаць яшчэ пра адну важную змену ў рэпрэсіўнай палітыцы дзяржавы. У 2024 годзе ўлады відавочна пачалі дэманстраваць намер **знішчыць рэшткі магчымасцяў дапамогі людзям, якія прыцягваюцца да адказнасці па палітычных матывах**, з выкарыстаннем праваабарончых інструментаў.

Пра гэта сведчаць **па-першае,** кваліфікацыя **удзелу ў маніторынгу судовых паседжанняў па палітычна матываваных справах** у якасці спрыяння «экстрэмісцкай дзейнасці». А, **па-другое**, ужо згаданы вышэй новы і вельмі цікавы наратыў, **які тычыцца статусу палітвязняў**. «Публічная заведама неправамерная легітымацыя дзеянняў асобаў, якія ўчынілі злачынствы, у тым ліку шляхам надання ім псеўдастатусу «палітвязняў»» кваліфікавана ў якасці экстрэмісцкай дзейнасці ў рамках складу артыкула 24.15 КаАП «Парушэнне заканадаўства аб замежнай бязвыплатнай дапамозе». Непрызнанне ўладамі статусу палітвязняў відавочнае і пацвярджалася неаднаразова,[59] аднак такая фармулёўка і такі кантэкст выкарыстоўваюцца ўпершыню. **У кантэксце ціску на сваякоў палітвязняў за атрыманне дапамогі ад фондаў, а таксама прыцягненне людзей да крымінальнай адказнасці за аказанне дапамогі палітвязням такая**

[58] *https://news.zerkalo.io/life/64228.html?tg=4*

[59] *У тым ліку, напрыклад у абвінаваўчым заключэнні Дар'і Лосік (жонкі палітвязня Ігара Лосіка) выкарыстоўвалася фармулёўка "пазіцыянавала сябе як жонку палітвязня". Разам з тым, у яе выпадку ў якасці "экстрэмізму" было заяўленае інтэрв'ю прызнанаму "экстрэмісцкім" медыя (тэлеканалу "Белсат"): https://www.bbc.com/russian/features-65404427*

кваліфікацыя можа азначаць намер уладаў больш жорсткімі інструментамі (чым дыскрымінацыйнае стаўленне ў месцах несвабоды) паўплываць як на дзейнасць праваабаронцаў па прызнанні палітвязняў, так і на адмову сваякоў ад атрымання такога статусу. Магчыма сітуацыя рухаецца да фармалізацыі супрацьпраўнасці выкарыстання статусу «палітвязень».

НОВЫЯ ПРАКТЫКІ ЦІСКУ НА РАБОЧЫХ МЕСЦАХ

Моцны палітычна матываваны ціск на работнікаў ва ўсіх сферах, у тым ліку і праз змену працоўнага заканадаўства, прысутнічаў і працягвае прысутнічаць у розных формах з самага пачатку крызісу, звязанага з прэзідэнцкімі выбарамі 2020.[60] Аднак у першым трыместры 2024 адбыліся некаторыя якасныя змены (праўда на лакальным узроўні).

У студзені стала вядома[61] аб новым распараджэнні ўнутры БДУ аб тым, што з 1 студзеня 2024 года супрацоўнікі БДУ пасля вяртання з-за мяжы (усе краіны свету апрача Расіі) на працягу 5 працоўных дзён абавязаныя запоўніць спецыяльную анкету. Пры гэтым, характэрна, што гэта тычыцца не толькі паездак за мяжу ў рамках службовых камандзіровак, але і паездак у рамках працоўнага і сацыяльнага водпускаў. Анкета суправаджаецца распараджэннем першага прарэктара і, здаецца, не рэгламентуецца ніякімі лакальнымі нарматыўнымі прававымі актамі. Анкета ўключае ў сябе 37 пытанняў, у тым ліку **аб сваяках, якія пражываюць за мяжой, аб кантактах з прадстаўнікамі дзяржаўных органаў замежнай дзяржавы і аб неслужбовых кантактах з асобамі з ліку грамадзян, якія пастаянна пражываюць за мяжой**, апрача сваякоў.

Пакуль гэта адзіны публічна вядомы выпадак такой практыкі і выглядае як ініцыятыва лакальных (якія курыруюць БДУ і працуюць у БДУ) супрацоўнікаў КДБ. Аднак, улічваючы, што гэта самая вялікая (у тым ліку і па колькасці супрацоўнікаў) ВНУ краіны, відавочна гэтая супрацьпраўная практыка закране вялікую колькасць людзей, ствараючы дадатковыя парушэнні і права на працу, і права на неўмяшанне ў асабістае жыццё. Такім чынам, дастаткова вялікая колькасць чалавек трапляе пад татальны кантроль працадаўцы (ужо не толькі ў рамках сваёй прафесійнай дзейнасці, але і ў рамках прыватнага жыцця). У гэтай змене таксама праяўляецца тэндэнцыя «разгортвання» «жалезнай заслоны» часоў СССР, пачатак якой мы фіксавалі ў 2023 годзе і якая зьяўляецца адной з праяваў палітыкі «антызаходніцтва» цяперашняга беларускага рэжыму.[62]

---

60 *Напрыклад, гл. некаторыя аспекты тут: https://belhelcom.org/sites/default/files/bhc_analitycal_report_2020_2021_new_-_kopiya_0.pdf*

61 *https://nashaniva.com/ru/334992*

62 *https://trends.belhelcom.org/storage/reviews/February2024/gc1hO7866DDq8G3X17sq.pdf , c.9*

ПАШЫРЭННЕ І ІНТЭНСІФІКАЦЫЯ ПРЫМЯНЕННЯ ЗАВОЧНАЙ (СПЕЦЫЯЛЬНАЙ) ВЫТВОРЧАСЦІ

Па-першае, у пачатку 2024 года фіксуецца тэндэнцыя пашырэння прымянення завочнай (спецыяльнай) вытворчасці **ў дачыненні да непублічных, не медыйных фігур** (раней гэта тычылася толькі вядомых апанентаў улады (лідэраў дэмакратычных сіл, палітыкаў, вядомых актывістаў).

22 лютага Следчы камітэт пачаў[63] першую палітычную спецвытворчасць супраць 9 беларусаў, пра якіх публічна амаль нічога невядома. Усе яны праходзяць па адным артыкуле - аб «грубым парушэнні грамадскага парадку» (ч. 1 арт. 342 КК). 12 і 13 сакавіка было распачатае яшчэ некалькі[64] такіх спец. вытворчасцяў.

Па-другое, можна адзначыць той факт, што ўзбуджэнне спецыяльнай вытворчасці ў прынцыпе ператвараецца ў «канвеер». Калі з верасня 2022 года (калі была адкрыта першая спецыяльная вытворчасць) па канец 2023 года (гэта значыць за 1 год і 3 месяцы) такія справы былі ўзбуджаны[65] у дачыненні да каля 30 чалавек, то за першы трыместр 2024 года (гэта значыць за 4 месяцы) - у дачыненні да 59.

[63] *https://news.zerkalo.io/life/63717.html?tg=7;*
[64] *https://sk.gov.by/ru/news-ru/view/spetsialnoe-proizvodstvo-11810/*
[65] *https://sk.gov.by/ru/news-ru/view/spetsialnoe-proizvodstvo-11810/*

III. КЛЮЧАВЫЯ ЗМЕНЫ У РЭАКЦЫЯХ МІЖНАРОДНЫХ СТРУКТУР, ЯКІЯ ДАТЫЧАЦЬ СІТУАЦЫІ З ПРАВАМІ ЧАЛАВЕКА У БЕЛАРУСІ

ГАЛОЎНАЕ:

- эвалюцыя палажэнняў аб прызнанні здзяйснення ў Беларусі ў сувязі з выбарамі 2020 і пасля іх злачынстваў супраць чалавечнасці (з'явілася больш канкрэтыкі і разгорнутай прававой кваліфікацыі);
- змяненне статусу і мандата спецыяльнага механізма ААН па сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі (ён стаў больш незалежным).

ЗНАЧНЫЯ ЗМЕНЫ Ў АЦЭНЦЫ СІТУАЦЫІ З ПРАВАМІ ЧАЛАВЕКА НА ЎЗРОЎНІ ААН

15 лютага 2024 года апублікаваная чарговая (чацвёртая) справаздача Вярхоўнага камісара ААН па правах чалавека па сітуацыі ў Беларусі ў сувязі з выбарамі 2020. У параўнанні з папярэднімі трыма справаздачамі (1 - да заснавання спецыяльнай экспертнай місіі і 2 - у рамках яе мандата), у апошняй справаздачы ёсць **3 галоўныя істотныя змены ў ацэнцы сітуацыі ў Беларусі.**

Па-першае, у асобны пункт вынесеныя **парушэнні права на працу і права на адукацыю** (у тым ліку згадваюцца і асаблівыя спісы, якія КДБ рассылае па месцах працы для выяўлення і пераследу нелаяльных). Той факт, што на ўзроўні УВКПЧ асобны акцэнт зроблены на парушэнні рэжымам А.Лукашэнкі сацыяльных і эканамічных правоў як часткі палітычных рэпрэсій (а не толькі грамадзянскіх і палітычных, што традыцыйна) сведчыць пра іх (рэпрэсіі) усёабдымны характар, пранікненне ва ўсе сферы жыцця грамадства. Фіксацыя гэтага на міжнародным узроўні вельмі важная, бо дае міжнароднай супольнасці больш адэкватнае разуменне таго, у якой атмасферы і ў якіх умовах жывуць людзі ў Беларусі.

Па-другое, субстанцыйна **эвалюцыянавала палажэнне аб прызнанні здзяйснення** у Беларусі ў сувязі з выбарамі 2020 і пасля іх **злачынстваў супраць чалавечнасці.** У справаздачы ад 3 лютага 2023 года[66], дзе такія злачынствы былі згаданыя ўпершыню, выкарыстоўвалася фармулёўка «некаторыя з парушэнняў могуць таксама прыраўноўвацца да злачынстваў супраць чалавечнасці» (п.54). У апошняй справаздачы выкарыстоўваецца фармулёўка «ва УВКПЧ ёсць разумныя падставы меркаваць, што было здзейсненае злачынства супраць чалавечнасці ў форме пераследу» (п.52). Такім чынам, утрымліваецца ўжо не агульнае размытае меркаванне, а канкрэтнае сцверджанне са спасылкай на дасягненне стандарту доказвання («разумныя падставы меркаваць»). Апроч гэтага, калі ў мінулай справаздачы гаварылася пра тое, што «ўяўляецца малаверагодным, што такія дзеянні былі выпадковымі і ненаўмыснымі. Наадварот, яны, як уяўляецца, былі часткай кампаніі гвалту і рэпрэсій, наўмысна накіраванай супраць (праціўнікаў улады)», то ў апошняй справаздачы ўжо без здагадак і з нашмат большай істотнай канкрэтыкай сцвярджаецца, што гэтыя **злачынствы сістэматычна здзяйсняюцца праз прававы і інстытуцыянальны апарат дзяржавы, з заахвочваннем на самым высокім узроўні**. Такім чынам, на ўзроўні ААН адназначна фіксуюцца 2 важныя элементы злачынстваў супраць чалавечнасці ў дачыненні да дзеянняў, учыненых на тэрыторыі Беларусі — сістэматычнасць і ўчыненне такіх дзеянняў у рамках дзяржаўнай палітыкі.

Па-трецяе, у справаздачы **пашыраны акцэнт на прымусовую дэпартацыю з краіны сотняў тысяч людзей**. У папярэдняй справаздачы[67] гаварылася аб як мінімум 7 выпадках гвалтоўнага выгнання (гвалтоўнай дэпартацыі), і як дадатак аб тым, што 100.000 тысяч людзей змушана пакінулі краіну па меркаваннях бяспекі (пп.49-50). У апошняй справаздачы, перш за ўсё, тэма прымусовай дэпартацыі ідзе ў сувязі з правам на грамадзянства (сам адпаведны раздзел названы «Forced exile and right to nationality») і робіцца асаблівы націск на наступствы Указа № 278 "Аб парадку выдачы дакументаў і ўчынення дзеянняў" («пашпартнага ўказа») для людзей, якія вымушана пакінулі Беларусь.[68] Акрамя таго, прыгадваецца, што УВКПЧ ацэньвае колькасць такіх людзей у 300.000. Да гэтага масавы характар гэтай праблемы ў такіх лічбах прызнаваўся толькі на еўрапейскім узроўні.[69]

---

66 *https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g23/008/97/pdf/g2300897.pdf?token=iFErrJSU0KFQMPKvTd&fe=true*
67 *https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/ahrc5268-belarus-run-2020-presidential-election-and-its-aftermath-report*
68 *https://trends.belhelcom.org/storage/reviews/February2024/gc1hO7866DDq8G3X17sq.pdf , c.14-15*
69 *https://pace.coe.int/en/files/31822/html#_TOC_d19e303; https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0321_EN.html*

ЭВАЛЮЦЫЯ СПЕЦЫЯЛЬНАГА МЕХАНІЗМА Ў РАМКАХ ААН ПА СІТУАЦЫІ З ПРАВАМІ ЧАЛАВЕКА Ў БЕЛАРУСІ

У сакавіку 2021 года Савет па правах чалавека ААН стварыў спецыяльны мандат[70] УВКПЧ па разглядзе пытання аб становішчы ў галіне правоў чалавека ў Беларусі: камісія з трох экспертаў. У красавіку 2022 года мандат быў працягнуты яшчэ на 1 год.

26 сакавіка 2024 года Савет па правах чалавека прыняў чарговую рэзалюцыю[71] па сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі, у якой пастанавіў у тэрміновым парадку **стварыць групу з трох незалежных экспертаў па сітуацыі з правамі чалавека ў Беларусі**, якія павінны быць прызначаны Старшынёй Рады па правах чалавека (п.9). Такім чынам, у адрозненне ад папярэдняга мандата, які ствараўся як мандат УВКПЧ (гэта значыць тры эксперты працавалі пад эгідай Вярхоўнага камісара па правах чалавека і не прадстаўлялі сваіх, асобных дакладаў), новы мандат прадугледжвае іх дзеянне ў якасці больш незалежнай структуры.

Апроч гэтага пашыраны таксама і аб'ём мандата. У рамках мандата УВКПЧ было ажыццяўленне маніторынгу, устанаўленне фактаў і абставін, звязаных з меркаванымі парушэннямі з 1 мая 2020 года, а таксама збор і захоўванне інфармацыі і сведчанняў для мэт адказнасці. Згодна з рэзалюцыяй ад 24 сакавіка 2024 года ў мандат новай структуры таксама ўключаецца і расследаванне (выкарыстоўваецца фармулёўка «to investigate the facts»), а таксама ўстанаўленне не толькі фактаў і абставін, але і прычын усіх меркаваных парушэнняў, учыненых з 1 мая 2020 года.

МЫ БУДЗЕМ УДЗЯЧНЫ ЗА

ЗВАРОТНУЮ СУВЯЗЬ !

ПІШЫЦЕ НАМ НА OFFICE@BELHELCOM.ORG

[70] *https://www.ohchr.org/ru/hr-bodies/hrc/ohchr-belarus/index*
[71] *https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FHRC%2F55%2FL.24&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False*